

Mnogi se historičari slažu s tim da je potkraj 16. stoljeća Osmansko Carstvo počelo slabiti i da je njegovo opadanje potrajalo cijela tri stoljeća, sve do konačnog raspada početkom 20. stoljeća. Drugi se s tim ne slažu i smještaju početak opadanja bilo u 1683. godinu, s drugom neuspješnom opsadom Beča, nakon koje je Osmansko Carstvo počelo gubiti ratove i teritorije u Europi, ili na početak 19. stoljeća, kada se Osmansko Carstvo ekonomski i politički počelo uključivati u svjetski poredak kojim je dominirao Zapad. No tema slabljenja Osmanskog Carstva, iako ponajvećma razvijena u historijskim studijama tijekom 20. stoljeća, nije posve nov konstrukt. Ona se, naime, često pojavljuje i u spisima iz 16. i 17. stoljeća, kada su osmanski znanstvenici tvrdili da više nema „dobrog starog poretka“ iz „zlatnog doba“ Sulejmana I. (1520.-1566.) i da je on srušen neredom i korupcijom. Historičari su nedavno dekonstruirali tu predodžbu, prokazavši je kao ideologijsko sredstvo u borbama osmanskih elita. Novije studije pokazale su da je Osmansko Carstvo uspjelo prebroditi krizu s kraja 16. i početka 17. stoljeća procesom modernizacije, jačanjem novčane razmjene i birokratizacijom države, što je zapravo vrlo nalikovalo evolucijama najznačajnijih europskih i azijskih monarhija ranoga novog vijeka. To onda znači da 17. i 18. stoljeće nisu bili razdoblje kontinuiranog opadanja, nego razdoblje složene modernizacije, a u mnogo čemu čak i razdoblje rasta i razvoja.

To ne znači da u to doba nisu postojali baš nikakvi elementi krize. Ljudi koji su živjeli u Osmanskom Carstvu bili su, baš kao i svi drugi na početku novoga vijeka, ma gdje živjeli, izloženi raznim ograničenjima i pritiscima. Prije svega, i sam fizički opstanak često je bio ugrožen. Ljetina je bila podložna prirodnim nepogodama. Požari su uništavali i nagomilano bogatstvo i elementarna sredstva za život, ljude su kosile nepoznate bolesti koje oni nisu znali i nisu imali čime liječiti. Porezi su za mnoga domaćinstva bili golem teret. Ratovi su bivali sve skuplji i slabili su osmanske financije. Kako bi povećavale svoje prihode, osmanske vlasti bi ili povećale poreze ili bi vršile devalvaciju, ali od toga se državni budžet nije mogao oporaviti. Privatni kapital se ubacivao u državne tokove novca bilo prodajom položaja ili otvorenim davanjem mita, ali time su se stvarale i paralelne mreže vlasti i utjecaja, zahvaljujući kojima su male skupine državnih službenika i posrednika mogle crpiti novac kako iz državnih izvora, tako i od poreznih obveznika.

Ovo poglavlje pokazuje kako nastajanja pojedinih kriza, tako i nastojanja vlasti da za to nađu rješenja. Jedna je mogućnost bila obnova dobrog starog poretka, a druga – traženje načina izlaska iz osmanskog sustava. Tekstovi pokazuju razne konkretne načine na koje su ljudi reagirali na izazove različitih kriza, ali i ozbiljnost posljedica nekih od tih reagiranja.

Va. „Prirodne“ nepogode

V-1. Glad u Istanbulu (1758.)

Te su se godine ljudi slili u Istanbul, jer je u većini krajeva vladala glad. Stoga je glad nastala i u glavnom gradu, gdje je počelo ponestajati kruha. Po nekoliko stotina ljudi stalno se okupljalo pred vratima svake pekarnice. Uzimali bi i napola pečen kruh. Starci, žene i podanici [raiyye] gladovali su. [...] Stoga je narod počeo u velikim količinama kupovati rižu. Tako je onda i riže bivalo sve manje. Kako se bližio post, a da muslimani ne bi trpjeli oskudicu, u mjesecu šabanu izdana je zapovijed prema kojoj svaka osoba dobiva dvije oke⁷⁰ riže. Međutim, zadnjeg dana mjeseca šabana nekoliko stotina zlih žena nasrnulo je na skladište jednog zimije⁷¹, trgovca rižom. Jedna od njih izvukla je velik nož i nasrnula na zimiju. Zimija je pobjegao, a one su raznijele rižu. Čuvši za ovaj ispad, janjičarski aga Nalband Mehmedpaša otišao je tamo spriječiti pljačku, ali ne samo što u tome nije uspio već ga je rulja još i ispsovala i izvrijeđala. Na to je poslao velikom veziru svojega glasnika, Kuzucu Mehmed-agu. Spomenuti Kuzucu Mehmed priča: „Kada sam stigao do njega i sve mu ispričao, on je upravo tada slušao neke svirače. Nije mi dao da ga ometam. Jednostavno mi je rekao da odvedem zamjenika janjičarskog age na to mjesto. Tako sam i učinio. A žene ga spaziše i razbježaše se.“ Nakon ovoga skandala, zapovjednik janjičara smijenjen je, a dan poslije, njegov zamjenik [...] je bio postavljen na njegovo mjesto. Zahvaljujući jakim vjetrovima, dva dana poslije pristigoše i brodovi s rižom, pa se riža opet mogla kupiti.

Semdanizâde, str. 16-17

Opskrba velikog grada kakav je Istanbul ovisila je o ljetini u raznim pokrajinama. Koliko god se vlasti trudile, nestašice i nastupi panike bili su neizbježni, dolazilo je do poskupljenja i do nemira među stanovništvom, što je moglo dovesti i do političkih

⁷⁰ Osmanska mjera za težinu 1,283 kg.

⁷¹ Nemusliman.

poremećaja. Početkom novoga vijeka pobune gladnih, koje su nerijetko predvodile žene, bile su česte, i to ne samo u Osmanskom Carstvu nego i u zapadnoj Europi.

Opiši ekonomske i psihologijske mehanizme s pomoću kojih su se ljudi u Istanbulu pokušavali nositi s vremenima nestašica.

Zašto su žene bile glavne akterke u pobunama gladnih?

Bi li svjetina opljačkala skladišta bogatog muslimanskog trgovca rižom? Bi li tada vlasti oštrije reagirale?

V-2. Potres u Istanbulu (1766.)

[...] Trećeg dana, a to je bio 12. zulhidže odnosno 14. svibnja, u četvrtak, [...] pola sata nakon sva-nuća iznenada je došlo do velikog potresa. Bio je toliko snažan da je narod odmah izgubio svaku nadu da će ostati u životu, pa su ljudi ostali gdje su se zatekli. Sve zgrade, svi ljudi i životinje, sve je stradalo. Oni koji su preživjeli pokajali su se za svoje grijehе i učvrstili u vjeri. Nakon devet minuta, zemlja se umirila. Istanbul je bio sav u prahu i dimu. Kad se dim razišao, pokazalo se da je Osvajačeva džamija do temelja srušena. Bajazidova i Mihrimahova džamija bile su teško oštećene. Teško su oštećeni i slastičarnica, prostor za molitvu [*Dua Meydani*] na natkrivenom bazaru, baš kao i tržnica šeširdžija i bezistan. Stradali su također i Stari saraj, gradske zidine, tvrđava Sedam kula, Vezirov han, tržnica roblja i druga zdanja od cigle i kamena, te džamije i neke kuće od drveta. Propale su i neke zgrade u četvrtima Galata i Üsküdar. Čak se i za neke građevine za koje se isprva mislilo da su kako-tako dobro prošle, poslije pokazalo da su stradale. Na Novom saraju također su oštećeni temelji i zidovi. Smrtno je

stradalo četiri tisuće ljudi. Zapravo, kako Istanbul ima oblik trokuta, potresa i požara ovdje nikada neće nedostajati.

Semdanizâde, str. 85-86

 Zašto su džamije u Istanbulu stradale više od drugih zgrada?

V-3. Kuga u Bukureštu (1813.)

Mjeseca listopada smrt je počela harati u dotad neviđenim razmjerima. Činilo se da će se grad rasprsnuti, a ljudi su bježali gdje god su ih noge nosile. I cio grad bio je pust. Ali, što se moglo vidjeti? Gdje god se okrenete, čuli biste: „Miči se, bježi u stranu, evo grobara s mrtvima“, njih osmero, ako ne i desetero, jedan na drugom, a prati ih povorka u ritama i uplakana djeca. Nosili bi ih tako kroz cijelu sirotinjsku četvrt, sve dok im više ne bi bili u stanju pomoći, a još bi ih više ležalo na ulici sve dok ne dođu grobari i pokupe ih mrtvačkim kolima. A što se nas živih tiče, i mi sebe smatramo već mrtvima i hodamo smušeni. Onda su počeli sahranjivati jedni druge po vrtovima, dok se i oni nisu napunili. Tamo gdje je kuga ušla, preživjelo bi samo jedno ili dvoje od desetero njih. A ponegdje niti jedan. Bilo je i onih koji su preživjeli bolest. Svećenici su umirali

po crkvama. Neki su i pobjegli. Crkve su ostajale prazne, bez ikoga da drži službu Božju, čovjeku je srce pucalo kad ih vidi takve. Sirotinjske četvrti su se praznile. Smrt je bila užasavajuće prisutna posvuda, od kolovoza do siječnja. A onda je u siječnju usporila, no nisu joj umakle ni velike kuće, osim možda nekih važnih bojara koji su se zaključali u svoja dvorišta i koje je čuvala vojska. A ovdje u Bukureštu, kako bih rekao, ovdje je bilo ljudi da sahrane mrtve, iako su katkad psi raznosili kosti po vrtovima, gdje ih iz straha nisu duboko ukapali. Po selima, ali i izvan njih, psi su razvlačili i stanovnike grada i seljane, jer tamo nije bilo nikoga tko bi ih sahranio [...] U bolnicama bi pravili brda od stotinu golih tijela, sve mladi muškarci i žene, djeca, starci, bogataši, siromasi, i sva su ta tijela otjecala. Onda bi iskopali jame i pobacali ih unutra, jedno na drugo, Ciganina, bojara, Židova i Armenca, postupajući sa svima jednako.

Corfus, str. 340-341

 Koje su nacionalne, vjerske i društvene razlike uopće bitne u tako dramatičnim okolnostima? Kako to izgleda biti „živi mrtvac“ u gradu koji je pogodila kuga?

Na koji način ovakve katastrofe guraju u stranu elementarnu ljudskost?

Vb. Politička kriza u Istanbulu

V-4. Rješenja za krizu osmanske države u Koči-begovim memoarima (oko 1630.)

Napisao sam ovu raspravu i podastro je uzvišenom, veličanstvenom sultanu kako bi znao razloge nevolja i promjena koje se događaju u svijetu i kako bi im, Božjom milošću, pronašao lijeka. Tako će sultan moći ispraviti stvari. Prije svega, valja znati da je osnova poretka u carstvu i u narodu poštovanje vjerskih pravila i vjerskog zakona, šerijata. Drugo, sultan se treba ljubazno ophoditi sa svim staležima i uvažavati njihova

prava, učenjaka koji se brinu o potrebama podanika koje im je Bog povjerio i ratnika koji svoj život polažu na stazu rata [*gaza*]. Međutim, on treba kazniti one koji to zaslužuju i loše prema njima postupati. Isto tako, treba poštovati i čuvati još uvijek važeće zakone prethodnih sultana. Jer treba se nadati da će se na taj način stvari popraviti i urediti, te da će se obnoviti ugled države. Poredak pripada sultanu.

Koçi Bey, str. 19

U drugoj polovici 16. i tijekom 17. stoljeća nastao je velik broj političkih spisa u kojima se ukazivalo na simptome političke krize, ali u kojima se i predlagalo načine rješavanja krize. Mahom su se predlagale mjere kojima bi se vratilo „dobro staro vrijeme“, tako da ovakvi savjeti i nisu imali osobito veliku praktičnu vrijednost.

Ima li Koči-begov savjet ikakve veze s konkretnim uzrocima krize ili je općeg karaktera? Kakav bi savjet bio djelotvorniji?

V-5. Poslanici moldavskog kneza Constantina Mavrocordata objašnjavaju zašto su u Istanbulu morali podmititi mnoge ljude (1741.)

Vaša Visosti, grдите nas što smo dijelili darove, ali mi bez njih ništa ne bismo mogli postići; a opet, nije pravo ni da se ne daju nikakvi darovi, jer vremena su takva da su i Porta velikog vezira i oni oko njega vrlo gramzivi, i svi su, pa i najmanji među njima, kao zvijeri. Kad traže nešto, oni to najprije čine zaobilazno, potom stanu grđiti, koristeći svu svoju moć, a potom i prijetiti, pa vam

Vc. Ratovi, pobune i seobe

V-6. Seljaci bježe u gradove (1665.)

Stanovnici selā Kokre i Gođakovo u prilepskom okrugu [*kaza*] izašli su pred šerijatski sud zajedno s vojvodom Ibrahimom, vojvodom prilepskog kotara, jednog od imanja mojega Velikog vezira [...], i objavili da su sela iz spomenutog kotara slobodna i nema razloga za ičije miješanje u tamošnje poslove. Međutim, beglerbeg, sandžakbeg i drugi službenici, zajedno s mnogim ljudima i konjanicima, i dalje tamo borave, pa osim što im besplatno uzimaju hranu, primjerice ovce, janjce, med, ulje i druge namirnice, uz to ih

drugo i ne preostaje. U toj carevini nema monarhije kakva je bila za vladavine Ibrahim-paše,⁷² ali nakon velikog vezira svaki visoki službenik iz Vanjskog dvora je kao neovisan vezir. Glavni glasnik [*Çauş-başa*], moćan je koliko i zamjenik velikog vezira [*kethüda*], a i starješina pisara [*reis*] je otprilike isti. Ovi što su u pratnji velikog vezira prave su zvijeri, a i oni okolo: Haiati je onakav kakvim ga i vi poznate, njegov zamjenik bez okolišanja govori izravno agi od harema [*darisadet*], nekadašnji pisar [*iazegi*] Aliefendija govori umjesto njega i sve je u njegovim rukama; Esadmula je kandidat za položaj muftije, Pirizade je blizak savjetnik, Cara Halif Efendizade je veoma ugledan, Amegi ima veliku moć i bliskiji je s velikim vezirom nego što je to Çisrieli s agom od harema. Ostavimo sad po strani one koji su manje značajni, poput Çauşzadea, Sacirbeja i nekih drugih koji bi te boli kao ose i žive ti rane otvorili ako ih ne potkupiš.

Murgescu, str. 165-166

Usporedi savjete koje daje Koči-beg i realnost kakvu opisuju poslanici moldavskog kneza.

Je li podmićivanje bilo slučajnost ili sustav? Je li se uopće moglo izbjeći? Za koju cijenu?

i prisiljavaju da im daju novac za porez [*tekalif-i shaka*], premda za to nemaju valjano ovlaštenje. Zbog svega su toga podanici [*reaya*] iz sela Veprčani, Peštani, Dunje i Kalen iz spomenutog kotara, koji su tamo nastanjeni od davnih vremena, pobjegli iz svojih sela 1662., 1663. i 1664. godine i naselili se u selima našeg okruga. Spomenuti vojvoda došao je k njima, no odbjegli podanici se ipak nisu htjeli vratiti, stoga je poslao izvještaj u kojem traži valjanu zapovijed.

S tog se razloga ova zapovijed i izdaje, uz napomenu da se od sada ovi podanici ne smiju uznemiravati time što će se od njih tražiti porez

72 Ibrahim Paša Nevshahirli, Veliki vezir 1718.-1730.

bez valjana ovlaštenja; podanici koji pobjegnu iz spomenutih sela, a ubilježeni su u registar [*def-ter*] kotara, trebaju se vratiti u stara sela i stara mjesta i ponovo se tamo nastaniti.

Odbrani, I, str. 282-283

 Zašto su seljaci pobjegli iz svojega sela? Kako su vlasti reagirale na to? Je li ta reakcija bila primjerena situaciji?

V-7. Pobuna Mehmed-age Bojadžioğlu na Cipru (oko 1680.)

[...] priča o pobuni čuvenog Mehmed-age Bojadžioğlu, koja se vjerojatno odigrala oko 1680. Ovu sam priču čuo osobno od onoga uglednog gospodina Benoît Astiera, francuskog konzula, koji je sve do ove 1788. godine dostojno predsjedao cehom francuskih trgovaca na Cipru. [...] Evo priče njegovim riječima: „Čuo sam nešto iz narodne predaje, a stigla mi je i pouzdana vijest iz usta jednoga postarijeg Turčina, i od jednoga Grka gotovo iste dobi; obojica su bili svjedoci pobune što se odigrala na ovom otoku prije osamdesetak godina, i potrajala cijelih sedam. Cipar je u to doba, kao i Rodos i otoci [egejskog] arhipelaga, bio pod vlašću osmanskog admirala [*kapudan-paše*]. Godišnji porez [*harač*] za Portu ubirao je poseban činovnik [*haračlija*]; sredstva za život [*ma'ishet*] prikupljala su se za admirala, a porez u naturi [*nuzul*] odlazio je za namjesnika kojeg je [admiral] imenovao [...]

Age od Levkozije, koji su ubirale ove namete, nekad jedan, nekad drugi, počeli su sa suparništvom i svađama; onda su se uhvatili oružja i počeli se međusobno napadati, sve dok ih Mehmed-aga Bojadžioğlu nije sebi podredio, bio proglašen za vođu i potom sedam godina predvodio pobunu. Svake je godine platio razrezani porez ubiraču poreza kojeg je poslala Porta, za koji je ubirač dotad morao moliti, da bi ga na kraju opet zadržao za sebe. U svim okruzima [*kazilik*] postavio je sebi odane ljude, koji su onda tu upravljali. A Porta, shvativši da taj Bojadžioğlu sebe više uopće ne smatra njezinim podani-

kom, poslala je na Cipar Čolaka Mehmed-pašu da silom ponovno uspostavi red. U Levkoziji ga primiše, ali nakon nekoliko mjeseci, kad je pokušao nametnuti svoju vlast nad Bojadžioğluom, pobunjenik ga natjera da ode iz Levkozije i da se povuče na imanje [čitluk] Kubatoglua, gdje je ovaj od tada živio kao pastir, pri čemu se dobro pazilo da nikakve vijesti o njegovu sadašnjem stanju ne dođu do ministarstva. Ipak, nedugo potom, vijesti dopriješe do Porte, i tada je Čifutoglu Ahmed-paša dobio zapovijest da iz Karamanije prijeđe na Cipar, s nešto vojske, oslobodi Čolaka Mehmed-pašu i ukloni vođu pobunjenika.

Ahmed-paša je prešao na Cipar i iskrcao se u Akanthou, te krenuo ravno na Kythraiju, kako bi odmah zauzeo mlinove, da nitko ne bi mogao mljeti žito, pa je tako spriječio dopremanje hrane u Levkoziju, koja je bila uporište pobunjenika. Tamo je ostao dva mjeseca, i Čolak Mehmed je došao sresti se s njim. [...]

Grad se tako našao bez kruha, a paša, znajući da mu je pomoć blizu, iako se nitko nije usudio reći nešto na račun pobunjenika, predloži Bojadžioğluu da će ga pustiti povuče li se; poslao mu je putovnicu kao jamstvo. Vidjevši da paša ima jače uporište u gradu, pobunjenik izađe noću iz grada sa skupinom čuvara od povjerenja, i najprije otiđe do Levkare, a potom do Levke, gde ga pašin zamjenik [*kehaya*] iznenadi, ubije dvadeset osmoricu njegovih ljudi i zarobi još trideset dvojicu. [...] Opoljen sa svih strana pašinim vojnicima, Bojadžioğlu je u tajnosti krenuo prema Ammochostosu, nadajući se da će se tamo moći utvrditi, no prije no što je stigao, ovi mu zatvorise vrata, a pašini su vojnici pobili i to malo vojnika što mu je ostalo. Sa samo šestoricom pobjegao je u Pilu, a potom u Larnaku, misleći da će odande moći u Limasol, ali su ga uhvatili u okrugu Kolanon i odveli u Levkoziju, gdje ga je paša preko noći objesio, a ujutro ga je, zajedno s njegovim sljedbenicima koji su još bili živi, izložio obješena o kuku koja mu je prolazila kroz bradu. I tako je, nakon sedam godina, završila ova pobuna. Svi Bojadžioğluovi sljedbenici i nekoliko vođa pobunjenika bili su uhvaćeni i pogubljeni.

Cyprus under the Turks, str. 32-35

Što je u Osmanskom Carstvu čekalo pobunjenike? Što bi ti učinila/učinio na njihovu mjestu?

Usporedi sudbinu različitih pobunjenika u Osmanskom Carstvu. Kakve su im bile šanse za pregovore s vlastima?

V-8. Izvještaj papi o pobuni u Čiprovcima (1688.)

Ovo što slijedi govorilo se o [katoličkom] nadbiskupu Bugarske, Ivanu Stefanu Kneževiću i o Georgiju Pejačeviću:

Nakon što ih je car Leopold u osobnom pismu nagovarao i hrabrio da pomognu kršćanskoj stvari, spomenuti nadbiskup poslao je svojega rođaka Georgija Pejačevića s bugarskim vojnicima u Karansebeš i Siklovar da se susretnu s generalom Veteranijem. Na putu tamo Pejačević se pridružio srpskoj vojsci, te su zajedno s Vlasima zauzeli Oršavu i pogubili gotovo sve Turke.

No kada je 1688. spomenuti Georgije zajedno sa svojim bugarskim vojnicima, četiri kapetana iz Kolopiveca, četvoricom iz Čiprovaca i ostalima, i zajedno s Čakijevim husarima htio ugasiti ratničku baklju Thökölyjevu⁷³ i uništiti je, izdao ih je jedan dezertar, pa je tisuće Bugara ubijeno u krvavoj bitki koja je iznenada počela nedaleko od Kulovice, i u kojoj su pretrpjeli poraz. Poslije bitke, ostaci [trupā] povukli su se u Čiprovce i neko vrijeme uspješno branili grad od Thökölyja, ne želeći ga predati, iako ih je Thököly, služeći se time što je kršćanin, pokušao namamiti obećavajući im ugled i bogatstvo u Transilvaniji. Napokon, grad je zauzet munjevitim napadom: osvojile su ga turske i tatarske horde, i sve je bilo uništeno i spaljeno, a ljudi pobijeni. Pričalo se da je golemo blago, koje se godinama gomilalo i uvećavalo u doba mira, odneseno na više od sto kola. Ali nitko od tamošnjih kršćana nije mogao spasiti išta više osim vlastitih života, i samo ih je malo koji su u tome i uspjeli uz velike poteškoće.

Spisarevska, str. 201-202

Poslije poraza Osmanlija pod Bečom 1683., habsburška vojska zauzela je Budim (1686.) i Beograd (1688.), stvorivši dojam o neminovnosti skorog kraja osmanske vladavine u jugoistočnoj Europi. Katolička zajednica oko Čiprovaca u Bugarskoj pokušala je iskoristiti napredovanje habsburških trupa, ali je pobuna propala, selo je razoreno, a preživjeli su izbjegli u Vlašku i Transilvaniju.

Zbog čega su se Bugari pobunili? Zašto su Thököly i njegove kršćanske trupe ugušile bugarsku bunu?

V-9. Srbi bježe u strahu od osmanske odmazde (1690.): svjedočenje đakona Atanasija Srbina

I udoše Srbi u lađe. [...] Beše preko deset hiljada lađa, i svi pobegoše rekom Dunavom uz vodu i dođoše pod grad Budim, koji je pod [habsburškim] carem. I tako je Gospod sve tri one rane od kojih je David samo jednu primio na svoj grad u sadašnje vreme pustio na srpsku zemlju: prvo smrt, a zatim opet mač i smrt u vodi i ljutu glad, tako da je srpskom narodu preostalo da jede pseće meso i meso mrtvih ljudi, koji su pomrli od gladi. Sve je ovo bilo u moje doba i oči moje videše, a ležahu trupla pomrlih srpskih ljudi po svim ulicama velikoga Beograda, i po svim selima njegovim i po svim putovima njegovim ležahu mrtvi, i nisu bili sahranjeni. Koji su još živi hodali, nisu imali nikakva izgleda, ni lepote čovečje, behu pocrneli od gladi i lica im behu kao lica „etiopska“, i tako pomreše i ne osta ni deseti deo.

Agapova-Ilić, str. 134-135

⁷³ Imre Thököly, vođa otpora Habsburgovcima među ugarskim plemstvom. Sa svojim vojnicima (*kurucz*) borio se na strani Osmanlija u ratu 1683.-1699.

Kao i bugarski katolici iz Čiprovača, mnogi pravoslavni Srbi surađivali su s Habsburgovcima 1688.-1689. Međutim, 1690. Osmanlije su ponovno osvojile Beograd, pa je velik broj Srba pobjegao, nastanio se na teritorijima koji su bili pod kontrolom Habsburgovaca (na primjer u Slavoniji i Ugarskoj) i dobili su znatne povlastice.

Pokušaj razdvojiti biblijske citate od pripovijedanja Atanasija Srbina. Što ostaje kao nepobitna povijesna činjenica?

V-10. Moldavska buna protiv Osmanlija (1711.)

Tada knez Dumitrașco [*Dumitrașco-vodă*] pozva svoje bojare, one koji su ostali s njim, a to su kancelar [*logofăt*] Nikolai Costin, magistrat [*vornic*] Ioan Strudza, magistrat lordachi Ruset i rizničar [*vistiernic*] Ilie Catargiul, i reče im da je pozvao Ruse i da oni već prelaze rijeku Prut kraj Zagarance.

Kada su to čuli, bojari su se razveselili i radosno kazali knezu: „Dobro ste učinili, Vaša Visosti, jer mi smo se bojali da ćete otići Turcima, pa smo vas, ako zaista pređete Turcima, namjeravali napustiti i pokloniti se pred Rusima.“ I svi su bili zadovoljni. Jedino lordachi Ruset, magistrat, reče: „Postupili ste u hitnji, Vaša Visosti, kad ste pozvali Ruse. Trebalo se strpjeti, Vaša Visosti, i vidjeti kako stvar zaista stoji s njihovom snagom.“

Knez Dumitrașco odgovori ovako: „Nisam imao mnogo vremena za čekanje, jer sam se bojao da će me Turci uhvatiti. Jer me već dobar dio vas napustio i ne dijelite sa mnom iste misli i istu vjeru.“

I tad knez Dumitrașco uzjaha konja i izađe pred Ruse na rijeci Prut [...]

A čim ugledaše Ruse, Moldavci, navikli pljačkati čim vide da se stvari pogoršavaju, počeli su, neki po zapovijedi, a neki i bez nje, ubijati Turke

ili ih tjerati u roblje, neke u laši, a neke u drugim krajevima, gdje god su ih mogli pronaći, po cijeloj zemlji. Otimali bi im sav novac, blago, konje, odjeću, volove, ovce, med i vosak i sve što bi im našli. Trgovine po ulicama su ispražnjene, pa su čak i djeca mogla ponešto uzeti. Starije žene su sad imale dovoljno grožđica, smokava i kikirikija. A one Turke koje nisu pobili, odvedoše gole-golcate knezu kao roblje. Neki od njih sakrili su se kod prijatelja, ako su uopće uspjeli stići do njih. Poslije su Turci koji su se skrili kod prijatelja dobro poslužili onima što su im pružili utočište.

Neculce, str. 540-542

Tijekom rusko-turskog rata 1710.-1711. među pravoslavnim narodima jugoistočne Europe oživjele su nade da bi Petar Veliki (1682.-1725.), koji je 1709. porazio Švedane, mogao poraziti i Osmanlije. Moldavski knez Dimitrie Cantemir (1693. 1710.-1711.) pridružio se Rusima, ali nije mogao spriječiti njihov poraz u bitki kraj Stanileștija (1711.).

Jesu li bojari bili posve poslušni knezu ili su imali vlastite političke interese? Usporedi ovaj tekst s tekстом II-21.

Što je bio razlog nasilju protiv Turaka do kojeg je došlo na samom vrhuncu bune? Jesu li svi moldavski kršćani odobravali to nasilje? Što su mogli biti motivi onih koji su pomagali žrtvama nasilja?

V-11. Habsburški časnik u dnevniku opisuje opsadu Dubice (1788.)

Širenje bitke za Dubicu, 22. kolovoza, bilo je još teže. Loudon⁷⁴ je bio iznenađen jakim otporom koji su pružali branitelji Dubice, pa je naredio da se grad spali. U jedanaest sati otpočela je nemilosrdna topovska paljba, i grad je počeo gorjeti. Čim su branitelji ugasili požare, dvade-

74 Zapovjednik habsburške vojske.

set četvorica su se prikrala bedemima sa zadatkom da preko njih bace zapaljivu smjesu na drvene grede, ali branitelji su to primijetili i odbili ih. Bacanje zapaljivih predmeta nastavilo se i 23. kolovoza. Da bi omeli branitelje u gašenju požara, nastavljena je jaka topovska paljba. Dubička tvrđava gorjela je cijele noći s 23. na 24. kolovoza, dok su topovi bez prestanka pucali. A onda su 25. kolovoza dvije bitnice s po tri topa postavljene nedaleko od gradskih zidina. Paljba je bila usmjerena na gradska vrata, i zidine dubičke tvrđave bile su uništene. No, čak ni tada opkoljeni se nisu predali. Opsada se nastavila i 26. kolovoza, samo što su branitelji s onoga što je od zidina još uopće ostalo odgovarali vatrom iz pušaka i topova. A onda, oko osam sati ujutro, vatra iz tvrđave utihnu. Oko devet izašao je jedan čovjek iz tvrđave i došao u austrijski stožer na pregovore. Zamolio je za primirje i austrijska strana je pristala. U ime posade garnizona predloži predaju tvrđave, ali samo pod uvjetom da se braniteljima obeća slobodno povlačenje – s čim se, međutim, austrijska strana nije složila, nego je tražila bezuvjetnu predaju. Na to je taj čovjek zamolio tri sata vremena, tijekom kojih će razgovarati s posadom, i Austrijanci su mu to odobrili. Nakon trosatne rasprave, stigao je osmanski beg s osmočlanom pratnjom, i time je predaja tvrđave bila i službeno potvrđena. Dubička utvrda ili, bolje rečeno, dubička hrpa kamenja, napokon je bila svladana, i pala je u ruke austrijskoj vojsci.

Šljivo, str. 91-92

Jesu li se Osmanlije dobro borile kraj Dubice? Zašto su se onda ipak predali?

V-12. Nesigurnost putovanja kroz Albaniju (oko 1800.)

Jednom smo prilikom doživjeli trenutak uzbuđenja. Našli smo se na ravnu terenu, kad odjednom iz nekog šumarka iskoči pet-šest do zuba nao-

ružanih Albanaca. Naša je prethodnica pritegla uzde, okrenula konje, skinuli su puške i zauzeli položaj, spremni na sve. Priznajem da mi je, kad sam ugledao ove brđane kako iskaču niotkuda, ruka krenula ka džepu na boku, gdje mi je bio revolver. Vojnici su se rasporedili, spremni pucaati. Međutim, pokazalo se da Albanci, ma kako ratoborno izgledali, nisu imali nikakve zle namjere. Više im se sviđalo započinjati sukobe s Turcima, no kad se pokazalo da nismo Turci, samo su se nasmiješili, te pozdravivši odjahali dalje.

Fraser, str. 237-238

Je li široko rasprostranjeno posjedovanje vatrenog oružja bilo pogodno za razvoj jugoistočne Europe početkom 19. stoljeća, ili ne? Navedi argumente za oba odgovora.

V-13. Kako je Šepavi (Topal) Ibrahim provalio u Kazanlik (1809.)

U travnju 1809. odmetnici [*daglii*] su tako opljačkali grad Kazanlik,⁷⁵ pod vodstvom Ibrahima Topala [= šepavog], koji je, ušavši u grad [...], okupio lokalne uglednike [*ayan*] i starješinu [*muhtar*] podanika [*raeya*] da mu kažu koliko poreza grad plaća i kome. [...] Topal Ibrahim im je potom rekao da neće uništiti grad niti ga zapaliti ako istu tu svotu skupe i za njega, te da odmah pošalju glasnika u Istanbul po ferman sultana Mahmuda kojim će se odrediti da odsad on, Topal Ibrahim, ubire porez za sljedećih deset godina.

[...] No, kada je uzeo novac, Topal Ibrahim je rekao starješini Stojanu Nikolovu: „Dajem ti ovo pismo (bilo je otvoreno) za Mustafu Bajraktara, koji je sada vezir u Istanbulu, i ako mi za četrdeset dana ne doneseš ferman, pretvorit ću cijeli grad u pepeo. Ja ću ostati ovdje sa svojim ljudima i čekati do krajnjeg roka; u međuvremenu, zapovjedi svojim ljudima da nas hrane pitama i piletinom. Nadam se da si razumio.“

[...] Na dan isteka roka, Topal Ibrahim, bijesan što mu je starješina lagao, otišao je sam i na ulici

75 Grad na planini Balkan, u srednjoj Bugarskoj.

nabio Hrista Tomova na kolac. To je bio znak za početak pokolja nad kršćanima koji su se bili zatvorili u kuće.

Stambolski, str. 28-30

U prvom desetljeću 19. stoljeća nekoliko vojnih zapovjednika, od kojih su neki djelovali i kao utjerivači poreza, preuzelo je kontrolu nad nekim osmanskim pokrajinama, iskoristivši činjenicu da središnja vlast, oslabljena ratom protiv Rusije i janjičarskom pobunom u Istanbulu, više nije mogla održati svoj autoritet. Ironično je da je Mustafa Bajraktar, koji je karijeru započeo upravo kao takav ajan u sjevernoj Bugarskoj i koji je 1808. postao Veliki vezir, već bio ubijen u Istanbulu, studenoga 1808., dakle pet mjeseci prije nego što mu je Topal Ibrahim poslao starješinu Kazanlika.

Opiši kvazi-legalnu metodu pljačke kojom se služi Topal Ibrahim. Zašto nije jednostavno napao grad i opljačkao ga? Je li Topal Ibrahim običan razbojnik ili osoba s političkim ambicijama? Kakve su bile razlike između lokalnih moćnika i razbojnika?

V-14. Niz katastrofa u priči bugarskog učitelja Todora iz Pirdopa blizu Sofije (1815.-1826.)

Neka svatko tko ovo čita ili sluša razmisli i zapita se na što nas je Bog htio upozoriti svojom srdžbom u naše doba, nešto što se nije dogodilo od stvaranja svijeta. Godine 1814. Bog posla kaznu ili kugu od istoka na zapad, i polovica ljudi umre. Bilo je zaraza kuge i prije, ali nikada nisu odnijele toliko života. Od tada pa do 1820. godine, tijekom vladavine prokletog sultana Mahmuda⁷⁶

Bog nam je dao mir [...]. A ožujka 1821. došao je đavao iz Janjine, zvani Alipaša, koji se pobunio protiv sultana. Sultan je okupio vojsku od 500000 vojnika za borbu protiv njega, ali ga nije mogao pobijediti, jer tvrđava je bila vrlo čvrsta. Sultanova se vojska tamo duže zadržala i spalila je mnoga sela i gradove, zarobila i ubila mnoge kršćane, pa je cijena brašna narasla na 60 groša za *kile*⁷⁷. Među siromašnijima zavlada strašna glad. Nakon toga, 25. ožujka, došao je još jedan đavo u Vlašku – Vlah-beg⁷⁸ koji okupi vojsku i počne pljačkati i paliti sela. Potom su iz svih krajeva europske Turske [Rumelije] došle vojske za borbu protiv njega i napokon ga slomiše. Oni su također spalili mnoga sela uz Dunav te zarobljavali i ubijali ljude.

Potom prokleti sultan izda zapovijed, pa je patrijarh Grigorije Nepitaš bio izvučen iz crkve tijekom služenja i obješen na drugi dan Uskrsa. Mnogo je ljudi umrlo toga dana, neki obješeni, a drugi zaklani: 21 episkop i crkvenjak, monasi, svećenici, đakoni. Potom su krenuli ubijati i obične kršćane. Sam Bog zna koliko su kršćana pobili: bilo je među njima nekoliko Bugara, mnogo Grka i Albanaca [Arnauta] – svi pobijeni u Istanbulu. Žene i djecu su udavili u moru.

Potom je vojska krenula iz Istanbula i došla do Moreje, gdje su pobili mnogo ljudi po selima. Građani Moreje pokušali su pobjeći do mora i zabarikadirati se na otoku, ali i tamo su mnogi [...] pobijeni.

Georgieva, Tzanev, str. 356-357

Procijeni objašnjenje koje Todor iz Pirdopa daje o mnogim nevoljama koje su pogodile njegov kraj početkom 19. stoljeća. Slažeš li se s njim?

⁷⁶ Mahmud II. (1808-1839).

⁷⁷ Mjera zapremine, različita s kraja na kraj carstva: 25-400 litara.

⁷⁸ Doslovno „vlaški knez“; nejasno je misli li se ovdje na Alexandra Ypsilantiosa, sina ranijeg vlaščkog kneza, koji je vodio pobunu protiv Turaka, ili na Tudora Vladimirescu (1780-1821.), koji je 1821. predvodio vlašku revoluciju.

